

In de statige Burgerzaal van het stadhuis van Middelburg werd vrijdag 10 februari de derde Thijs Kramerlezing gehouden. Deze tweejaarlijkse lezing is een initiatief van de Zeeuwse natuur- en milieuorganisaties, in samenwerking met de provincie Zeeland. Doel is voort te bouwen op het gedachtegoed en de inspirerende kracht van Thijs Kramer, de gedeputeerde en natuurbeschermer die in 2006 in China verongelukte.

door Rinus Antonisse

KIEZEN VOOR EEN ECONOMIE VAN HET GENOEG

Te vaak en te gemakkelijk wordt er - ook in Zeeland - vanuit de economie geredeneerd. Wie zich tegen die overheersing van economie en consumptie verzet en kiest voor een economie van het genoeg, komt er bekaaid van af. Hans Achterhuis, Denker des vaderlands, reikt in zijn Thijs Kramerlezing over *Zeeland, werkplaats en woning*, veel stof tot nadenken aan. Centraal in zijn filosofische betoog staat de tegenstelling tussen de arbeidende mens (consumenten en overvloed) versus de wonende en werkende mens (blijvendheid en stabiliteit).

In zijn analyse gaat Achterhuis zeer uitvoerig in op de opvattingen van zijn collega-filosoof Bas Haring. Die vindt onze hedendaagse zorgen over de toekomst van onze planeet - met name over natuur en milieu - raadselachtig, onbegrijpelijk en overbodig. De mens past zich gewoon aan veranderingen aan en leeft met een aarde zoals die dan bestaat. Dat geldt, aldus Haring, evenzeer voor de roep om behoud van de biodiversiteit. Wetenschappelijke argumentatie daarvoor ontbreekt.

De opvattingen van Haring hebben veel stof doen opwaaien. Maar ze zijn tot nu toe niet op inhoudelijke wijze weerlegd, constateert Achterhuis. 'Wanneer er bijvoorbeeld wordt gesteld dat wij de ecologische voetstap van ons Nederlanders moeten halveren om de 47.800 Nederlandse soorten organismes te redden, wordt nergens geconcretiseerd hoe wij dit kunnen bereiken, terwijl wij tegelijkertijd economisch moeten blijven groeien, al is dit dan op een groene manier.'

mensbeeld

Achterhuis geeft aan dat het op zich drommels lastig is om gaten te schieten in de redeneringen van Haring. 'Alleen vanuit een ander mensbeeld, een andere wijze van in de wereld staan, kan er naar mijn mening aan zijn betoog getornd worden.' De Denker des vaderlands weigert dan ook mee te denken in de lijn van Haring en neemt een andere route.

Hij noemt in het bijzonder arbeiden en werken als twee manieren waarop mensen zich tot hun omgeving en elkaar kunnen verhouden. Bij arbeiden zijn mensen gericht op hun levensonderhoud en consumeren. Bij werken bouwen mensen aan een blijvende wereld, die zij als hun tehuis bewonen. De producten van het arbeiden worden in de consumptie snel verteerd. Daarentegen geven de producten van het werken een blijvende structuur en duurzaamheid aan de wereld. Waar Haring de weg van arbeiden inslaat - met als sleutelwoorden overleven, consumptie en overvloed, gaat Achterhuis juist voor werken, met als kernbegrippen wonen en duurzaamheid.

Maar dan moet duurzaamheid dan wel een andere invulling krijgen dan in de bestaande officiële definitie (zowel de huidige als toekomstige generaties moeten in hun behoeftes kunnen voorzien). De duurzaamheid die Achterhuis voorstaat is 'de blijvendheid van de dingen die de werkende mens maakt, van het wonen op de aarde die als een tehuis wordt ingericht. Niet de mensen en hun behoeftes, maar de materiële wereld waarin gewoond wordt, staat hier centraal.' De economie van het genoeg als uitgangspunt.

goede leven

Op de achtergrond van de verschillen tussen de arbeidende en de werkende/wonende mens staat volgens de Denker des vaderlands de tegenstelling tussen overleven en het goede leven. Vanaf Plato en Aristoteles wordt in de filosofie betoogd dat dit goede leven zich altijd binnen grenzen afspeelt. 'In de overmoed naar het streven van de grenzeloosheid verliezen mensen de maat die bij het goede leven behoort, uit het oog.'

Achterhuis wijst op de opvattingen van de Duits-Amerikaanse denker Hannah Arendt. Zij laat zien wat er verloren gaat wanneer we de aarde alleen maar als een groot consumptieparadijs inrichten. Arendt overdenkt de verhouding van de mens tot de natuur, in de betekenis van cultiveren en zorg dragen voor de natuur, tot zij voor het menselijk wonen geschikt is. Het landschap duikt hier op als zowel natuur als cultuur, als door de mens bewerkte en bewoonde natuur.

Deze culturele waarde van het natuurlijke landschap wordt door wetenschappers en schrijvers steeds meer onderkend. Achterhuis: 'Elk dierbaar landschap waarin wij wonend aanwezig zijn, of het nu om de akker of de wildernis gaat, om cultuurlandschap of zogeheten oernatuur, is zo al op een bepaalde manier vorm gegeven door de mens. Soms regelrecht natuurlijk door de werkende mens, zoals het gehele Nederlandse landschap.'

bezinning

De Denker des vaderlands haalt de dichtregels van Ed Leeflang aan, die op een plaquette bij de stormvloedkering Oosterschelde staan: *Hier gaan over het tij, De maan, de wind en wij*. Ze onderstrepen dat de mens altijd aanwezig is in de natuur en die ook het liefst naar zijn hand wil zetten. Achterhuis roept op tot een bezinning op de manier waarop de mens in de natuur aanwezig is. En wel door meer ruimte te geven aan de werkende en wonende mens.

'Het lijkt zo vanzelfsprekend om alleen vanuit het arbeiden en consumeren ons leven en de wereld in te richten. Dat je op een andere wijze de wereld kunnen bewerken en bewonen en dat je vanuit dit uitgangspunt op systematische wijze een andere visie op natuur en milieu kunt ontwikkelen, komt nauwelijks bij ons op', zegt Achterhuis. 'Wie zich tegen de overheersing van economie en consumptie verzet, denkt helaas vaak dat hij dit als individu uitsluitend vanuit eigen persoonlijke meningen en voorkeuren doet. Dan voelt hij zich machteloos tegen de hoofdstroom waarin onze samenleving gevangen lijkt.'

Op de lezing werd meteen gereageerd door David Luteijn, gepokt en gemazeld als (oud-)politicus, bestuurder en boer/ondernemer en door Chiel Jacobusse, hoofd ecologie van stichting Het Zeeuwse Landschap (HZL).

KIP MET GOUDEN EIEREN IS ERNSTIG ZIEK

'Biodiversiteit heeft alles te maken met de kwetsbaarheid van een ecosysteem. Iedere soort die je toevoegt of behoudt, maakt het systeem robuuster en minder kwetsbaar. Biodiversiteit doet er dus aantoonbaar wel toe, ook als het alleen om het kale overleven gaat.' Met die woorden rekent Chiel Jacobusse af met de opvattingen van filosoof Bas Haring. Om over ziekten en plagen maar te zwijgen. Zonder verscheidenheid aan soorten is er uiteindelijk geen leven meer op aarde – daar komt het op neer.

Dit terzijde, want de Zeeuwse natuurbeschermer reageert vooral op het betoog van Hans Achterhuis. Daarin ontwaart Jacobusse een aantal kenmerken die hem vanuit zijn jongste jaren zeer bekend voorkomen. Ze zijn te vinden in de bijbel, zoals schepping, bouwen en bewaren, rentmeesterschap.

Het gaat om christelijke normen en waarden, die ons allemaal in de genen zitten, meent Jacobusse. 'Het is het fundament waarop de westerse cultuur gebouwd is.'

Hij onderstreept dat nog altijd een substantieel deel van de Zeeuwen zich christelijk noemt en bij verkiezingen stemt op een christelijke partij. 'Voor hen moet het toch een vanzelfsprekendheid zijn, net als voor hun volksvertegenwoordigers, om rentmeesterschap hoog het vaandel te houden? Die oproep wil ik dan ook speciaal aan hen doen.' Jacobusse realiseert zich daarbij wel dat het christendom verre van exclusief is in het besef dat de mens verantwoordelijkheid draagt voor de aarde. 'Dat besef is in meer of mindere mate in alle culturen te vinden.'

kameraad

Met de dichter Cees Buddingh' vindt Jacobusse dat de mens eens moet ophouden zichzelf als maat der dingen te zien en zich meer moet opstellen als de kameraad aller dingen. Dat betekent sowieso verzet tegen de overheersing van economie en consumptie. Met de voeten stevig in de klei vraagt Jacobusse zich nuchter af of de filosofische inzichten - hoe waardevol ook - in praktische zin iets opleveren voor het draagvlak voor natuur, landschap en milieu in Zeeland.

'Want dat dit draagvlak tanende is en dringend om een nieuwe impuls vraagt, is overduidelijk. Met het vaststellen dat onze tegenstanders lompe materialisten zijn (wat overigens soms gewoon waar is) kom je ook niet veel verder', merkt Jacobusse op. Hij voegt er, bij wijze van voorbeeld, aan toe dat een hoop mensen onrecht aan gedaan wordt als het verzet tegen ontpoldering uitsluitend wordt afgedaan als egoïstisch materialisme.

Het hoofd ecologie van HZL weet dat nogal Zeeuwen denken dat rond de Westerschelde een spelletje gespeeld wordt. Dat het met achteruitgang van de natuur zo'n vaart niet loopt en zwaar wordt overdreven. Jacobusse: 'Het gaat om pure onwetendheid over de waarden die in het geding zijn en over de mate waarin die zijn aangetast.'

steltlopers

Hij wijst erop dat de toestand echt slecht is. Bij een korte winterperiode zoals in februari 2012, sterven langs de Zeeuwse kusten steltlopers met duizenden van de honger. 'Het is tekenend voor de deplorabele toestand van de deltawateren dat zo'n ramp zich kan voordoen.' Jacobusse herinnert eraan dat schelpdieren, die ook uit de deltawateren komen, internationaal worden gewaardeerd en deel zijn van de Zeeuwse trots. Dat hoort ook te gelden voor de steltlopers. Dat tussen de oren krijgen van de Zeeuwen, is dé grote uitdaging voor de natuurorganisaties, aldus Jacobusse. Hij doet een moreel en economisch appel op de inwoners. 'Verloochen de bron niet waaruit je moet leven en kijk verder dan de economische belangen. We beheren een schat die geweldige potenties in zich bergt voor toerisme, aquacultuur en wetenschap. Het is de roemruchte kip met de gouden eieren. Die is ernstig ziek en blijft niet vanzelf in leven. Investeer er in.'

MEER AANDACHT VOOR HET BUITENGEBIED

'Is het de Zeeuwse inwoner, op termijn gezien, om het even of hij in het buitengebied of in een drukke stedelijke omgeving woont?' *David Luteijn* is ervan overtuigd dat het antwoord op deze vraag van Zeeuw tot Zeeuw verschilt, zoals ook de geschiedenis leert. Mensen hebben veelal verschillende behoeftes als het om de eigen leefomgeving gaat. De een zoekt de uitdaging en drukte van de stedelijke omgeving, de ander kiest voor de rust, ruimte en natuurlijke omgeving van het buitengebied, betoogt hij.

Luteijn ontkent niet dat door de eeuwen heen wel een verschuiving van platteland naar stad heeft plaatsgevonden. Omgekeerd ook wel, maar veel minder. Kijkend naar Zeeland stelt hij vast dat de provincie is ontwikkeld door kooplieden en boeren. Door de modernisering van de landbouw, verschoof arbeid vooral naar de havens en industrie daaromheen. Overslag en opslag in de havens neemt de plaats in van de pakhuizen in de steden.

Deze ontwikkeling is terug te zien in het inwoneraantal van steden, dorpen en gehuchten, constateert Luteijn, erop wijzend dat Zeeland vele honderden gehuchten telt - van 3 tot 20 woningen - die heel bepalend waren en nog zijn voor het beeld van het platteland. Het oogt hierdoor in Zeeland veel minder leeg dan in bijvoorbeeld Friesland en Noord-Groningen. 'Leger en daardoor minder aantrekkelijk? Of juist niet?'

Een eeuw geleden woonden in een gehucht met pakweg 10 huizen circa 60 tot 70 mensen. Nu vaak minder dan de helft en dan enkel in de zomer. Het Zeeuwse platteland is daardoor duidelijk leger geworden, geeft Luteijn aan. Grotere akkers, minder boerderijen, minder (functioneel) groen. Ook meer nieuwe natuur, zoals plan Tureluur, en nog altijd de vergezichten en Zeeuwse luchten. Hij pleit ervoor meer te doen aan gebiedsontwikkeling in de vorm van wonen (en recreëren) in het buitengebied. 'Zodat ook in de vele gehuchten en kleine kernen weer meer permanente bewoning komt.'

impulsen

Dat kan in Luteijns visie gebieden als de Zak van Zuid-Beveland en Zeeuws-Vlaanderen nieuwe impulsen geven. Hij vindt wel dat, in tegenstelling tot de huidige praktijk, de bewoners van het buitengebied zelf moeten kunnen beslissen over vormgeving en ontwikkeling. 'De mensen die bewust niet voor de drukte van de stad hebben gekozen.'

Volgens hem wordt het platteland nu te veel vanuit de ideeën van de (westelijke) stedeling geconserveerd. 'Dat gaat op termijn ten koste van kwaliteit en leefbaarheid. Net als bij de vormgeving van onze steden, dreigt ook de vormgeving van het buitengebied door een te centrale regie steeds eenvormiger en eenzijdiger te worden – met een gebrek aan diversiteit en een zekere speelsheid.'

Luteijn beklemtoonde dat in Zeeland een verantwoord evenwicht tussen arbeid en consumptie en werken en ontwikkeling gehandhaafd is. Daarbij verwacht hij dat de tegenstelling tussen economie en ecologie gaat vervagen. 'Ecologisch verantwoord bezig zijn zal steeds meer de economische driver worden, die op zich nieuwe welvaart genereert.'